

Kozák Imre

Magyar tudományosság: főváros, vidék

Az Akadémia elnöke hivatalba lépése óta hangsúlyozza a regionalitás szempontjának fontosságát a tudományszervezetben. A tudomány nemzeti funkciójának kiteljesítése azt is jelenti, hogy a tudományos értelmiség és intézményei erősödjenek a vidéki központokban, segíthessék az egyes régiók szellemi-anyagi versenyképességét a szellemi világpiacon, emeljék a helyi társadalmi-kulturális élet színvonalát. Az elnök évente többször meglátogatja a vidéki akadémiai bizottságokat, rendszeresen folytat tudomány- és kultúrpolitikai konzultációkat, kikéri a helyi köztestületi tagság véleményét az akadémiai reformok kérdéseiről. Emellett rendszeressé tette félévente az értekezleteket a területi bizottságok elnökeivel, ahol megvitatják a regionális központokat érintő kérdéseket, a vidéki tudományszervezetek aktuális feladatait. 1997-ben — ezáltal is elismerve a regionalitást, a vidéki tudományosság fokozódó jelentőségét az Európai Unióhoz való csatlakozásunk idején — az Akadémia vezetése 30%-kal megemelte a területi bizottságok éves költségvetését.

A Magyar Tudományos Akadémia területi bizottságai elnökeinek 1998. április 21-i, az Akadémia elnökénél folytatott megbeszélésén — azután, hogy az Akadémia Elnöksége 1997. október 28-i ülésén külön napirendi pontként tárgyalta a vidéki tudományos munka helyzetét és problémáit — ösztönzést kaptam, hogy az MTA 1998. május 4–5-i közgyűlésén szólaljak fel, ismertessek pár jellemző adatot és — korántsem mindenre kiterjedően — vessek fel néhány gondolatot a magyar vidéki tudományosság helyzetéről.

Jelen írás a felszólalás alapján készült, kiegészítve az Akadémia elnöke nevével fémjelzett Tudománypolitika az Ezredforduló Magyarországon (Tudománypolitikai Koncepció) című mű (1) néhány kapcsolódó idézetével és egy pár publicisztikai hivatkozással.

Hosszabb ideig haboztam, hogy a felszólalást írásban is közreadjam-e, három okból. Egyrészt nem voltam és azóta sem vagyok meggyőződve, hogy ezzel nem ártok-e többet, mint használok, másrészt, mivel a Közgyűlés másnapján az Akadémia egy neves, fizikus rendes tagja (az egyik fővárosi MTA kutatóintézet igazgatója)

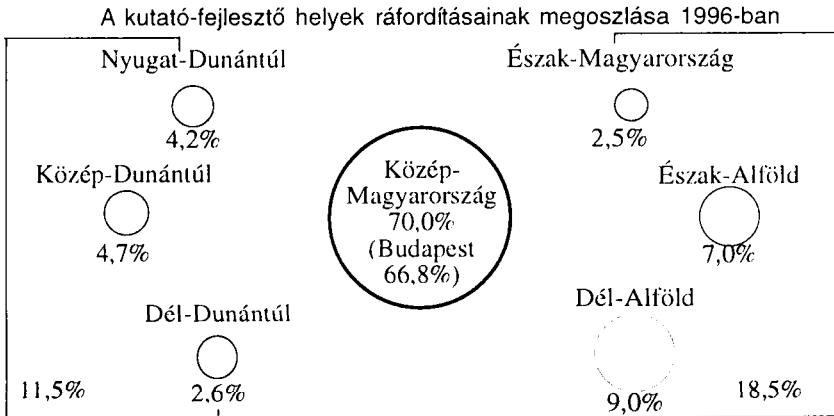
felszólalásomat számjátéknak nevezte, vagyis olyannak, amellyel érdemben nem érdemes foglalkozni. Harmadrészt azért, nehogy a mondanivalóm összerosódjék az országgyűlési választási kampány egyes jelszavaival. Végül is — mintegy kötelezettségént — a közlés mellett döntöttem. Befolyásolt, hogy 1949 óta egy vidéki egyetemhez, a Miskolci Egyetemhez kötődöm és 1996 októberétől ellátom az MTA Miskolci Területi Bizottságának elnöki tisztségét. A vidék szót az alábbiakban a „nem-főváros” (franciául: province) értelemben használom.

I.

A számadatok tanúsága szerint a magyar tudományosság döntően a fővároshoz kapcsolódik. Van ebben egy természetes, talán szükségszerű elem is, a mértéket és az ország jövőjét tekintve azonban a jelenlegi helyzet elgondolkodtató.

Az általam művelt tudományterület, a mechanika nyelvére lefordítva, a magyar tudományosságban a főváros „tömegvonzása” figyelhető meg (a tömegvonzás fizikai természeti törvény és ha itt átvitt értelmet is kap, el kell fogadnunk, mint megfigyelhető törvényszerűséget). Lássuk a főváros „tömegvonzását” alátámasztó néhány adatot.

1. ábra

Az 1. ábra a (3) kiadványból vett adatokkal a kutató fejlesztő helyek ráfordításainak területi megoszlását szemlélteti.

1. táblázat

Az MTA rendes és levelező tagjai

	Születési hely szerint*		Lakóhely szerint	
	Szám	Arány	Szám	Arány
Budapest	110	38,6%	212	73,9%
Vidék	145	50,9%	64	22,3%
Külföld	30	10,5%	11	3,8%
Összesen	285	100%	287	100%

* Megjegyzés: Két akadémikus születési helye nem ismert.

Az MTA Almanachja (2) alapján összeállított 1. táblázat szerint az MTA rendes és levelező tagjai közül, noha 145-en vidéken születtek (50,9%), mégis csak 64-en laknak vidéken (22,3%).

Továbbra is az Akadémiánál maradvá, kiolvasható (3)-ból, hogy az állami költségvetés kutatásfejlesztési támogatásából az MTA kutató-fejlesztő intézetei 1996-ban 75,1%-ban részesedtek.

1998-ban az intézethálózat konszolidációs folyamatának pénzügyi adatai szerint az MTA kutatóintézeti hálózatának összes támogatása 6122,08 MFT-ot tesz ki (4). A támogatás megoszlását a fővárosi és vidéki kutatóintézetek között a 2. táblázat mutatja (a táblázat a Földtudományi Kutatóközpont teljes támogatásának a felét vette vidéki kutatóhelyi támogatásként).

2. táblázat

Az MTA kutatóintézeti hálózatának összes támogatása 1998-ban MFT-ban

MTA Balatoni Limnológiai Kutatóintézet	121,619	2,0%
MTA Szegedi Biológiai Kutatóközpont	603,721	9,7%
MTA Atommagkutató Intézet	301,851	4,9%
MTA Regionális Kutatások Központja	88,876	1,4%
MTA Földtudományi Kutatóközpont (50%)	97,703	1,8%
Összes vidéki kutatóintézet (4,5 intézet)	1213,970	19,8%
Összes budapesti kutatóintézet (28,5 intézet)	4908,110	80,2%
Teljes kutatóintézeti hálózat (33 intézet)	6122,080	

A vidéki kutatóintézetek az összes támogatásból 19,8%-ban részesednek (ebben benne van a Szegedi Biológiai Kutatóközpont 9,7%-os aránya is). Megjegyzésre érdemes, hogy az egész intézethálózati konszolidációs folyamatban mindössze két intézet került ki teljes egészében az MTA hálózatból, mindkettő vidéki (Bányászati Kémiai Kutatólaboratórium, Miskolc és a Műszaki Kémiai Kutatóintézet, Veszprém).

A fővárosi „tömegvonzás” működésére három idézettel világíthatunk rá. Az egyik *Markó László* rendes tagtól, az MTA Veszprémi Területi Bizottsága elnökétől származik, aki a vidéki tudományosság ügyében már az MTA 1996. december 12-i közgyűlésén felszólalt és adatokkal alátámasztva hívta fel a figyelmet a vidéki tudományos életet fenyegető veszélyre (5): „Ha egy közösségen belül egy meghatározott csoport alkotja a többséget, akkor a demokratikus játékszabályok betartása esetén (amikor a többség akarata érvényesül) személyi (és pénzügyi — a szerző megj.) kérdésekben automatikusan a többség fokozatos megerősödése fog bekövetkezni. Nem valamiféle klikkrendszerre gondolunk, ez természetes következménye a személyes ismerettségnek, kapcsolatoknak, barátságoknak. Akivel gyakrabban találkozunk, azt jobban ismerjük, azt bátrabban támogatjuk, az hamarabb jut eszünkbe stb.”

A másik kettőt egy pécsi professzorokkal készült interjúból vettem (6). *Flerkó Béla* rendes tag, az MTA Pécsi Területi Bizottsága korábbi elnöke említi: „A pénz természetesen Pesten mindig több. De mi is szereztünk. Évente kaptunk az Akadémiától valamennyit, és 15—20-szor annyit a különféle amerikai alapítványoktól.” Majd az interjú egy másik helyén: „Hallatlanul nagy hátrányokkal küszködnek ma is a vidéki tudósok — véli *Lénárt László*, a POTE Élettani Intézetének igazgatója. — Ez főként abból ered, hogy minden döntést Budapesten hoznak meg. Ha egy vidéki kutatásvezető ezeket befolyásolni kívánja, rendszeresen fel kell utaznia a fővárosba. Az utazás mindig elvesz egy napot. Ha egy vidéki tudós Pesten lobbyzik, elmarad a munkájával, ha viszont belemélyed a munkájába, és nem utazik, akkor a következő évben — valószínűleg — kevesebb pénzből gazdálkodhat”.

Mindamellett az idézetekhez hozzátartozik, hogy egyik idézett vidéki tudós sem érzi magát mellőzöttnek vidékisége okán, és nem a saját maguk helyzete, hanem a környezetük, végső soron a vidéki tudományosság érdekében nyilatkoztak. Ez utóbbi vezeteli jelen sorok íróját is.

II.

A magyar tudományosságban (és nem csak ott) észlelhető fővárosi „tömegvonzás” mellé kívánkoznak azok a napjainkban megfogalmazott kívánalmak, amelyek a régiók (Magyarországon elsősorban a vidék) jövőjét próbálják körvonalazni és a fővárosi „tömegvonzás” mint természeti törvény kiegyensúlyozására a figyelmet felhívni.

A parlament 1998. február 18-i területfejlesztési nyílt napján hangzott el a megállapítás: *Egy régió működésének alapfeltétele — több más mellett — a magas szintű kutató-fejlesztő bázis megléte.* Ugyanerről az Akadémia elnöke, mint történész is, így vélekedett (7): „minden tapasztalat arra utal, hogy a XXI. század már nem lesz többé a nemzetállamok Európájának időszaka, az integrációban azonban a regionális értelmiségi központok és a vidéki tudományos intézményrendszerek nélkül nincs igazi esélye a vidéknek”, majd így folytatta: „annak érdekében, hogy esélyünk növekedjék, kormányzati eszközökkel is be kell avatkozni a vidéki értelmiségi bázisok, tudományos intézmények fejlesztésébe”.

Összecseng az előzőekkel az Országos Területfejlesztési Konceptió összefoglalásának kitétele: *Az ország kiegyensúlyozott térbeli fejlődése elengedhetlenné teszi vidéki centrumok, növekedési pólusok létrehozását.* Ezt nem negatív diszkriminációval, Budapesten és környékén korlátozó intézkedések bevezetésével, hanem pozitív ösztönző kezdeményezésekkel kell elérni.

Egyértelműen fogalmaz a Tudománypolitikai Konceptió (1) III. A Tudománypolitika Működési Területei fejezetének A) A K+F-szféra Intézményrendszere, 5) Regionalitás a tudományszervezetben című pontja is: „A jövőendő Európája csak részben lesz az államok Európája. Növekedni fog a regionalitás és a polgárok szabad társulásának súlya. Azok a régiók fognak hozzájutni a közösség biztosította előnyökhöz, amely régiók megfelelő helyi szintű értelmiséggel rendelkeznek. ... Közérdek tehát, hogy oldjuk a hagyományos Budapest-központúságot a tudományszervezetben. Nem Budapest erejét csökkentve, hanem a fejlesztésekben a vidéki bázisok lehetőségét növelve. A hétköznapi szintjén Európába az út a helyi értelmiségeken át vezet.” Később, ugyanezen fejezet D) Tudománypolitika és a Tudományos Értelmiség, 5) A tudományos utánpótlás: új ösztöndíjrendszer című pontja szerint: „Az állami tudománypolitika legyen eszköz is az esélyegyenlőség, az egészséges versenyszellem és a minőség-orientált kiválasztás intézményes megteremtéséhez.”

A legutóbbi idézet kapcsán felmerül a kérdés, valóban ez lenne a helyes sorrend: esélyegyenlőség biztosítása, egészséges versenyszellem és minőség-orientált kiválasztás, avagy elegendő a manapság olyan sokat hangoztatott utóbbi kettő. Kérdés — csak az Akadémián belül maradván — helyes-e az esélyegyenlőség biztosítása, a lehetőségek (pénzügyi és személyi feltételek) megteremtése nélkül csak azt az elvet hangoztatni, hogy nincs fővárosi és vidéki tudományosság és tudós, csak tudományosság és tudós van, vagyis érvényesítsük-e a versenyszellemnek és a minőség-orientált kiválasztásnak — a főváros—vidék vonatkozásában — a jelenleg előnyös helyzetben lévő fővárosi kutatóintézeteknek kedvező elvét (a 2. táblázat szerint ugyanis 1998-ban az MTA kutatóintézeti hálózatának összes támogatásából a fővárosiak 80,2%-ban részesedtek).¹

¹ Megjegyzendő, hogy a közölt támogatási arány összhangban van a fővárosi intézetek létszámarányával — (A szerk.)

Az Akadémia teljes felelősséget érez kutatóintézeti hálózatáért és támogatja, figyelemmel kíséri a tanszéki, egyetemi kutatóhelyeket. A továbbiak — tekintettel az előzőekre is — e két kutatóhelyi terület néhány adatát viszonyítják egymáshoz.

III.

A 3. táblázat előljáróban — és a témához látszólag csak lazán kapcsolódóan — érdekes adatokat tartalmaz (8) alapján.

3. táblázat

A nappali tagozaton tanuló egyetemi és főiskolai hallgatók aránya a 20—24 éves népesség %-ában, a szülők lakhelye szerint az 1996/97. tanévben

Budapest	21,1	Zala megye	17,9
Csongrád megye	19,1
Heves megye	18,4	Fejér megye	14,1
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	18,3	Komárom-Esztergom megye	13,9
Nógrád megye	17,4	Pest megye	11,4
		Országos átlag	17,5

Felvethető mégis — kapcsolódva az előzőekhez — hogy van-e valamiféle — pozitív vagy negatív — kapcsolat az egyes megyék gazdasági fejlettsége és az ifjúság tudásszerzési törekvése között. Kérdés az is, megvan-e a gazdaságilag elmaradottabbnak tartott megyék ifjúságának lehetősége, esélyegyenlősége megszerzett tudásának a kutatás-fejlesztésben történő alkalmazásra a saját, vagy valamely környező megyében (lásd az 1., 2. táblázatot és az 1. ábrát).

A 2. táblázat szerint az Akadémia 1998-ban 6122,080 MFt-ot fordít kutatóintézeti hálózatának támogatására. Ebből az összegből (4) szerint 1200 MFt-ot tesz ki az 1997—98. évi növekedés. 1999-ben, (9)-ből kiolvashatóan az MTA kutatóintézetek további 1100 MFt-ra számíthatnak.

Ezzel párhuzamba állítható, hogy az MTA támogatású egyetemi kutatócsoportok 1998-ban összesen 739,659 MFt akadémiai támogatásban részesültek. A támogatás összege — a KJT követelményének teljesítését nem számítva — 1996 óta változatlan.

Az egyetemi kutatócsoportok fővárosi és vidéki megoszlásáról — az MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodájának adatai alapján — a 4. táblázat nyújt áttekintést.

4. táblázat

MTA támogatású egyetemi kutatócsoportok 1998-ban

	Kutatócsoportok száma (létszám, fő)		Támogatás összege MFt	
Budapest	72 (195)	57,2% (60)	485,116	65,6%
Vidék	54 (129)	42,8% (40)	254,543	34,4%
Összesen	126 (324)		739,659	

Helyesnek kell mondanunk az Akadémia taktikáját, miszerint a rendelkezésére álló keretből először a teljes felelősséggel kezelt saját kutatóintézeti hálózatát igyekeznek rendbe tenni, és emellett sokat ígérőnek tűnik az 1998. május 4—5-i közgyűlés 6/a határozata: „A Közgyűlés kéri az Elnökséget, hogy küldjön ki bizottságot, amelyik felülvizsgálja a támogatott kutatóhelyek működését, támogatási rendszerét és továbbfejlesztésére javaslatokat fogalmaz meg a decemberi közgyűlés részére.”

Az Akadémia nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy tagjainak 68,0%-a, a tudományok doktorainak (az MTA doktora tudományos cím birtokosainak) pedig 74,1%-a (együttvéve 73,1%) felsőoktatási kutatóhelyen dolgozik. Arányuk a kutató fejlesztő intézetekben dolgozókhoz képest 2,44. Részletesebb adatok a (3) alapján összeállított 5. táblázatból vehetők ki.

5. táblázat

Tudományos fokozattal rendelkezők száma a kutató-fejlesztő intézetekben és a felsőoktatási kutatóhelyeken 1996-ban

	Kutató-fejlesztő intézet		Felsőoktatási kutatóhely		Együtt
MTA tagja	74	32,0%	153	68,0%	227
Tudomány doktora	337	25,9%	962	74,1%	1299
Együtt	411	26,9%	1115	73,1%	1526
Tud. kandidátusa	980	22,7%	3335	77,3%	4315
Összesen	1391	23,8%	4450	76,2%	5841

6. táblázat

Oktatók és kutatók teljes munkaidejű, kutatás-fejlesztésben foglalkoztatott dolgozókra átszámított létszáma az egyetemeken 1996-ban

12 vidéki egyetem	3683	60,9%
11 budapesti egyetem	2369	39,1%
Összesen	6052	

Párhuzamba állíthatjuk a 4. táblázat és az ugyancsak a (3) alapján összeállított 6. táblázat adatait. Amíg a főváros és vidék tekintetében a tanszéki kutatócsoportok támogatásának aránya a 4. táblázat szerint 1,91 (1998-as adat), addig az egyetemeken kutatással—fejlesztéssel foglalkozók átszámított létszámának aránya, szintén a főváros és vidék viszonylatában, 0,64 (1996-os adat).

A két arányszám feltűnően nagy eltérése alapján felvethető a kérdés, az Akadémia akar-e és tud-e tenni azért, hogy

- több támogatás jusson a felsőoktatásban dolgozó akadémikusok és tudományok doktori kutatásaira (lásd az 5. táblázatot);

- a főváros és a vidék közti megoszlás tekintetében a tanszéki kutatócsoportok MTA támogatásának 1,91-es aránya, és az egyetemeken kutatás-fejlesztéssel foglalkozók 0,64-es létszámaránya közelebb kerüljön egymáshoz.

IV.

Jól tudom, hogy az adatok és idézetek összeválogatása — mint minden más esetben is — az elérendő cél érdekében önkényes. Meggyőződésem mindemellett, hogy az MTA kutatóintézeti hálózat konszolidációs folyamatának rendeződésével — az ország várható gazdasági fejlődésére és az Európai Unióhoz történő csatlakozás követelményeinek figyelembevételére alapozva (amelyből a kutatási—fejlesztési ráfordítás GDP-hez viszonyított 1996. évi 0.67%-os arányának fokozatosan ~1.6%-ra növelése és a magas szintű kutató-fejlesztő bázisok regionális szintű megteremtése következik) — az Akadémia a maga területén hozzá tud — és akar is — járulni a jelen írásban felvetett anomáliák oldásához.

HIVATKOZÁSOK:

- 1 Glatz Ferenc: Tudománypolitika az ezredforduló Magyarországon (Tudománypolitikai Konceptió), 1998.
- 2 A Magyar Tudományos Akadémia Almanachja 1997. Budapest, 1997
- 3 Tudományos Kutatás és Kísérleti Fejlesztés 1996. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1997.
- 4 Tájékoztató az intézethálózat konszolidációs folyamatáról; az MTA 1998. május 4—5-i Közgyűlésének anyaga
- 5 A vidéki tudományos munka helyzete és problémái; az MTA Elnökség 1997. október 28-i ülésének anyaga
- 6 Önmagukban találják meg New Yorkot: Népszabadság, 1998. május 12.
- 7 A régiók Magyarországa; Napi Gazdaság, 1998. április 29.
- 8 Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1996; Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1997.
- 9 Tájékoztató az MTA 1999. évi költségvetésének irányelveiről; az MTA 1998. május 4—5-i Közgyűlésének anyaga

**Örömmel tudatjuk olvasóinkkal,
hogy a jövőben lapunk lehetőséget ad hirdetések megjelentetésére.**

A hirdetések technikai adatai:

a) oldalméret:	165x237 mm
b) tükörméret:	126x185 mm
c) féloldalas
tükörméret	126x92,5 mm
(vízszintesen)
d) kivitel:	film vagy
camera redy

c) 1 oldalas (mono):	65 000,-
d) fél oldalas (2 szín)	100 000,-
e) fél oldalas (mono)	65 000,-
f) behúzott hirdetés:	50 000,-

A hirdetésekre 25% áfát kell számolni.

Ügyintéző: Vargáné Kovács Mária
médiamedenedszer

A hirdetések nettó árai 1999-ben (Ft)

a) 1 oldalas (4 szín):	250 000,-
b) 1 oldalas (2 szín)	150 000,-

Cím:

1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 4.
Tel./fax: 464-8201, 06/30-933-9539
E-mail: ads@akkr.hu

Egyes rovataink egész éves támogatása is lehetséges!